

Ташкилѐбии королї ва империяи франкҳо

Ташкилѐбии королї франкии Меровингҳо.

Франкҳо (ба забони итолѐй «озодон», «диловарон») дар аввал дар соҳили рости дарѐи Рейн зиндагї мекарданд. Номи онҳо дар миѐнаи асри III пайдо шудааст, ки дар зери ин мафҳум якчанд қabilaҳои германї муттаҳид мегардиданд. Ачдодони фракҳоро Татсит хамавҳо, сугамбрҳо ва батавҳо номидааст. Дар асри V франкҳо ба ду гурӯҳи калон тақсим шуданд: ба франкҳои наздибахрї ѐ саликї ва франкҳои соҳилї ѐ рипуарї. Франкҳои саликї дар поѐноби Рейн, дар соҳилҳои баҳр ва франкҳои рипуарї бошанд дар ҳарду соҳили миѐнаоби Рейн зиндагї менамуданд. Дар байни ин ду гурӯҳ франкҳои саликї бо часорату кордонї фарқ мекарданду бартарї доштанд. Соли 481 яке аз авлодони ин гурӯҳ – ачдоди Меровей, аз байни худ Хлодвиг ном шахсеро корол пешниҳод намуданд ва ѓ аввалин королї франкҳо интихоб шуда, асосгузори сулолаи ҳукмрони Меровингҳо гардид.

Франкҳо бо сарвари Хлодвиг (481–511) ба Галлия ҳуҷум карда, соли 486 тамоми қисми шимолии он ва марказаш шаҳри Парижро забт карданд. Дар солҳои ҳукмронии Хлодвиг франкҳо торафт ба ҷануб ҳаракат карда, қариб тамоми Галлияро ба даст дароварданд. Дар Галлия Хлодвиг франкҳои худро ба заминҳои хуб таъмин намуд дар ҷанубии ин ҷо дар дасти вестготҳо замини кам боқї монда, мавқеи онҳо торафт маҳдуд мешуд.

Муносибатҳои иқтисодї – иҷтимоии франкҳо

аз рӯйи маълумотҳои «Ҳақиқати саликї». Чунонки қайд карда будем, «Ҳақиқати саликї» яке аз маъхазҳои бештар муҳиму машҳури қabilaҳои барбарии германї мебошад. Дар он урфу одатҳои судии франкҳои саликї қайд гардида, тахмин мекунанд, ки дар аввали асри VI, дар давраи ҳукмронии Хлодвиг, тартиб дода шудааст. Тавре, ки аз маълумотҳои «Ҳақиқати саликї» бармеояд, дараҷаи тараққиѐти хоҷагї

дар франкҳо нисбат ба дараҷаи хоҷагии германҳои қадим, ки Татсит тасвир кардааст, баланд будааст. Деҳқонӣ дар асри VI машғулияти асосии франкҳо маҳсуб мегардид, эҳтимол, аллақай хоҷагии дукитъагӣ ҳукмрон буд. Дар ҳама ҷо омочи оҳанин истифода мешуд, ки он заминро нағз шудгор мекард. Кишту кори дукаратаю секарата, сихмолаю хишовакунӣ, ба ҷойи осиеҳои дастӣ истифодаи осиеҳои обӣ барои франкҳо корҳои муқаррарӣ шуда буданд. Ғайр аз кишти ғалла – ҷавдор, гандум, дар хоҷагии франкҳо кишти лубиёӣ ва зағир низ ҷой дошт. Корҳои обҷакорӣ, боғдорӣ, тоқпарварӣ низ ривоч ёфта буданд. Дар хоҷагии франкҳо чорводорӣ ҳам мавқеи асосиро ишғол мекард. Франкҳо ҳайвонҳои калони шохдор ва майда: гов, гӯсфанд, буз, хук ва паррандагони ҳархелаи хонагӣ парвариш мекарданд. Ғайр аз машғулиятҳои асосии муқаррарӣ франкҳо шикор, моҳидорӣ ва занбӯриасалпарварӣ ҳам мекарданд. Лекин дар «Ҳақиқати саликӣ» дар бораи мавҷудияти мулки хусусӣ ба замин дар байни франкҳо маълумоти саҳеҳ дида намешавад, агарчӣ дар он дар бораи қитъаҳои наздиҳавлигӣ суҳан меравад. Соҳибони фонди асосии замини ҳар як деҳа коллективи аҳолии он – деҳқонони озоди майда маҳсуб мегарданд, ки обшинаро ташкил мекарданд ва дар ин бора «Ҳақиқати саликӣ» маълумот медиҳад. Заминҳое, ки ба хоҷагии наздиҳавлигӣ ва қитъаҳои замини қора му марғзор дохил намешуданд (бешазор, марғзори тақсимнашуда, замини нообод, роҳҳо, ботлоқзорҳо), дар истифодаи умум мемонданд ва ҳар як аъзои обшина дар истифодаи онҳо ҳиссаи баробар дошт. То фатҳи Галлия мулкдори замини франкҳо авлод ҳисоб мешуд, ки он аз оилаҳои калони алоҳида иборат буд. Пас аз ишғолгариҳо ҳам аксарияти ҷамоаро хешу пайвандон ташкил медоданд. Дар ҳаёти франкҳои озод хешу ақрабо ҳанӯз ҳам нақши калон мебозиданд. Лекин дар айнаи замон «Ҳақиқати саликӣ» раванди вайроншавӣ ва таназзули муносибатҳои авлодиро инъикос кардааст. Дар байни аъзоёни ташкилоти қавмӣ фарқияти молумулкӣ торафт баръало намоён мегардад. Дар боби IX-уми «Ҳақиқати саликӣ», масалан, чунин навишта шудааст: шахсе, ки пайванди хеширо инкор мекунад, бояд дар пеши

омма, дар маҷлиси судӣ, изҳор намояд, ки аз иштирок, дар додан ва гирифтани вергелд, аз мерос ва дигар муносибатҳо бо хешон даст мекашад. Баъди вафоти чунин шахс мероси ӯ ба хешовандон нагузашта, балки ба хазинаи корол ворид мешуд.

Сустшавии алоқаи қавмӣ байни хешовандон тадричан боиси тақсимшавии оилаҳои калон ба оилаҳои ҷудоғонаи хурд мегардад. Дар охири асри VI қитъаи замини меросии франкҳои озод ба замини комилан шахсии озоду аз даст ба даст гузарандаи оилаҳои алоҳидаи хурд – аллод табдил меёбад. Қитъаи замин акнун объекти васият, тӯҳфа ва сонитар мавриди хариду фурӯш қарор мегирад. Баробари ба вучуд омадани аллод раванди ба обшинаи ҳамсоягӣ ё марзӣ, ки одатан онро обшина – марка меноманд, мубаддалшавии обшинаи деҳқонӣ ба охир мерасад. Обшина – марка акнун на аз хешу табор, балки аз ҳамсоягон иборат мешавад. Ҳар яки онҳо сардори оилаи хурди шахсӣ ва соҳиби порчаи замини шахсӣ – аллод мегарданд. То охири асри VI бештари қитъаҳои марғзору бешазорҳо ҳам ба мулки аллодии обшинаҳои алоҳида мегузаранд. Обшина – марка, ки дар франкҳо то интиҳои асри VI ба вучуд омада буд, шакли охири заминдорӣ обшинагӣ буд. Дар доираи он фосидшавии сохти ҷамъияти ибтидоӣ ба охир мерасад.

Дар охири асри VI қитъаи замини деҳқонони обшина пурра ба мулки хусусии онҳо мубаддал мегардад, ки онро мулки аллодӣ меномиданд. Акнун замини аллодиро на фақат мерос гузоштан, балки хариду фурӯш ҳам қардан мумкин буд.

Баробари ба вучуд омадани мулки хусусӣ ба замин қисми зиёди аъзоёни обшина бо сабаби афзудани аҳли оилашон ва нарасидани маҳсулоти деҳқонӣ, хушксолӣ ва офатҳои табиӣ маҷбур мешуданд, ки қитъаи замини худро фурӯшанд ё ки онро ба деҳқонони аллакай сарватманд супурда, баъд аз онҳо бештар замин иҷора гиранд. Лекин ин иҷорагирон минбаъд аз озодии худ маҳрум шуда, ба деҳқонони крепостной

(пойбанд) табдил меёфтанд. Ин ва дигар деҳқонони камбағал аз деҳқонони сарватманд ғайр аз замин инчунин ҳайвоноти корӣ ва тухмӣ қарз гирифта, сипас онҳоро пардохт карда натавониста, маҷбур мешуданд қарздиҳандагонро сенор (хоҷа) шинохта, худро вассал (мӯтеъ) –и онҳо ҳисобанд ва ваъда диҳанд, ки минбаъд барои онҳо қор мекунанд. Деҳқонони крепостной дар оянда аз назди хӯҷаинони хеш ба ҷойи дигар рафта наметавонистанд, онҳо гӯё ба заминҳои хӯҷаинони худ абадӣ «вобаста» шуда бошанд. Номи «крепостной» гирифтани онҳо ҳам шояд аз ҳамин сабаб бошад. Аз ҳисоби қитъаҳои заминҳои деҳқонони хонахаробшуда, заминҳои қисми дигари деҳқонон торафт афзуда, ҳуди онҳо ба ҳайати ашрофони франкҳо дохил мешуданд. Яке аз ашрофони аввалин ва бойтарини франкҳо ҳуди Хлодвиг ба шумор мерафт. Ӯ хусусан дар Галлия аз ҳисоби собиқ мулкҳои императории Рим соҳиби заминҳои зиёд гардида, ҳамзамон тамоми заминҳои ишғолнашудаи бекорхобидаро низ аз худ қард. Аз ҳисоби ин заминҳо Хлодвиг аъзоёни дружина ва дарбориёнашро бо замин таъмин намуд, ки онҳо минбаъд заминдорони қалон гардида, ба сафи ашрофони франкҳо шомил мешаванд.

Намояндагони ашрофон дар назди қорол, Шӯрои қоролро ташкил мекарданд. Бе розигии ин Шӯро қорол ягон масъалаи муҳимро ҳал қарда наметавонист. Лекин қорол идораи ноҳия ва вилоятҳои давлатӣ ташкил қарда, онҳоро ба намояндагони авлодаш ва одамони бонуфуз месупорид.

Хлодвиг ва ворисони ӯ барои қалисою рӯҳониён замин ва ғуломону қолонҳоро дарег намедоштанд, чунки онҳо барои мустаҳкам қардани ҳокимияти қоролӣ ёрӣ мерасониданд. Қалисо низ дар байни халқ итоат-қорӣ ва фармонбардориро таблиғ мекард, ки ин ҳам барои ҳокимияти қоролӣ ва ҳам барои ҳокимияти динӣ басо зарур буд.

2. Афзудани нобаробарии иҷтимоӣ ва ба қисмҳо тақсимшавии давлати Меровингҳо

Афзоиши заминдории хусусӣ ва сулҳшавии ҳокимияти

қоролӣ дар давраи ворисони Хлодвиг. Чунон ки дар боло қайд кардем, заминдорони хусусӣ пеш аз ҳама дар натиҷаи ба мулки хусусии деҳқонони ҷамоа табдил ёфтани замини ҷамоа ба вучуд меомад. Минбаъд як қисми ин деҳқонон бенаво гардида, нисфи дигарашон заминдори қалон мешаванд. Заминдорони қалони хусусӣ инчунин аз ҳисоби заминҳои тӯҳфагӣ, ки онҳоро қорол ба аъзоёни дружина ва дарбориёни худ ҳада мекарду ин гуна заминҳоро заминҳои бенефитсиягӣ меномиданд, ба вучуд меомаданд. Қорол сарват ва таъсири ин заминдорон – ашрофонро зиёд карда, аз қамбағалон қомилан итоат қарданро талаб менамуд.

Заминдорони қалон торафт ба қувваи бузург мубаддал мегардиданд. Акнун онҳоро сенор меномиданд, ки маънояш «қалон – бузургон» мебошад. Сенорҳо монанди қорол дружина доштанд, ки аъзоёни онро вассал меномиданд. Барои он ки бойигарӣ ва тавоноии худро зиёд намоянд, сенорҳо заминҳои деҳқононро забт карда, онҳоро маҷбур менамуданд, ки дар замини хӯҷаи қор қунанд. Барои боз ҳам зиёдтар ва васеътар намудани замини худ сенорҳо ба ҳамдигар қанг мекарданд. Ин набардҳо на фақат барои ҳуди сенорҳо, балки барои деҳқонон ҳам ҳалокатовр буд. Дар натиҷа боз замини деҳқонон қашада гирифта, қолу амволи онҳо қусодира қарда мешуданд. Ин раванди ғоратшавӣ, аз озодӣ маҳрум, ба қрепостнойҳо табдилшавии деҳқонон, аз як тараф ва аз қониби дигар, ба дасти заминдорони қалон – феодалон гузаштани заминҳои қамбиятӣ франкҳоро торафт ба ду синфи ба ҳам зид ҷудо мекард: феодалон ва деҳқонони қрепостной. Беш аз пеш вазниншавии маҷбуриятҳои феодалӣ шӯришҳои деҳқононро ба вучуд меовард, лекин ҳамаи онҳо номуташакқилона ва ба таври қароканда ба амал меомаданд, бинобар ин аз тарафи қувваи ҳарбии феодалону қорол ба осонӣ қаш қарда мешуданд.

Ҳамин тавр афзоиши заминдорони калон, торафт камшавии деҳқонони озод ва дар байни авлодони Хлодвиг авчгирии мубориза барои ҳокимият ҳукумати Меровингҳоро хеле сусту заиф намуданд. Дар байни набераю аберагони Хлодвиг зиёда аз 40 сол мубориза давом кард. Дар солҳои 639–751 онҳо ба идораи давлат қариб машғул нашуданд, аз ин рӯ дар байни ҳамзамонони худ лақаби «королҳои лаванд»-ро гирифта буданд. Дар асрҳои VII–VIII ҳамаи қорҳои маъмурӣ, судӣ ва ҳарбӣ ба дасти магнатҳо (заминдорони калон)-и маҳаллӣ гузашт. Дар музофотҳои Австрия, Бургундия ва Нейстрия майордомҳои ҳукумати (мансабдорони олии ҳукумати) тамоми ҳокимиятро ба дасти худ гирифта, барои ҳукумати қорӣ байни ҳамдигар мубориза мебуданд. Дар охир, соли 687 майордоми Австрия герсог Пипини II Геристалский ҳамаи рақибонашро мағлуб карда, ҳокимиятро ба даст гирифт ва саравлоди сулолаи нави давлати франкҳо – сулолаи Каролингҳо гардид.

3. Барҳамхӯрии сулолаи Меровингҳо ва саршавии ҳукмронии хонадони Каролингҳо.

Карл Мартелл ва ҷангҳои ӯ бо арабҳо. Ислоҳоти ҳарбӣ. Аз парокандагии сиёсии давлати франкҳо истифода бурда, солҳои 20 ва 30-юми асри VIII арабҳо ба муқобили онҳо ҳучум карданд. Арабҳо дар аввали VIII Испанияро забт намуда, аз он ҷо ба давлати франкҳо ҳамла намуданд. Писари Пипини II Геристалский – Карл Мартелл бо дружинаи худ арабҳоро дар назди шаҳри Пуате (наздики шаҳри Париж) пешвоз гирифта, моҳи октябри соли 732 ба онҳо шикасти сахт расонид. Баъди 5 сол арабҳо бори дигар кӯшиш карданд, ки ҷанубии Галлияро ба даст оранд, лекин ин дафъа ҳам шикаст хӯрда, ба Испания ақибнишинӣ намуданд.

Қувваи асосии арабҳоро аскарони савора ташкил мекарданд, барои мубориза бо онҳо ба Карл Мартелл лозим омад, ки ба ҷойи аскарони пиёдагард сарбозони савора ташкил намояд. Барои ба лашкари савора

чалб намудани аскарон Карл Мартелл ислоҳоти ҳарбӣ гузаронида, нисбат ба онҳо сиёсати заминтӯҳфакуниро пеш гирифт. Аскарони замин тӯҳфагирифта мебоист дар кӯшунҳои савораи давлатӣ хуб хизмат мекарданд. Аз ҳисоби онҳо, дар оянда ашрофони нави ҳарбӣ пайдо мешаванд. Фонди замини давлатӣ аз ҳисоби заминҳои нави забтшуда ва мусодираи заминҳои ашрофони исёнгар пурра мегардад. Лекин вақте, ки ин заминҳо ҳам барои «тӯҳфа» камӣ карданд, пас Карл Мартелл мусодираи заминҳои калосо ва рӯҳониёни исёнгарро гузаронид, ки ин кори ӯ аввалин воқеаи секуляризатсия (мусодираи)–и замини «муқаддас» дар Аврупо ба ҳисоб мерафт.

Ҳамин тавр ба Карл Мартелл муяссар гардид, ки кӯшуни тавоноии савора ташкил карда, аз болои арабҳо ғалаба намояд ва онҳоро ба тарафи ғарбии қаторкӯҳҳои Пиреней, яъне ба сарзамини ҳозираи Испания ба ақиб партояд.

Аз тахти қоролӣ маҳрум карда шудани Меровингҳо

ва ба сари ҳокимият омадани Каролингҳо. Вориси Карл Мартелл, Пипини III Пакана (741–768) солҳои аввал мисли падараш фақат унвони майордом дошт. Қоролҳои меровеӣҳо бошанд, паси ҳам ба сари ҳукумат меомаданду лекин ба қорҳои давлатӣ қариб машғул намешуданд. Бинобар ин Пипини III бо мадади папаи Рим табадуллоти давлатӣ гузаронида, сулолаи меровингҳо аз тахт сарнагун сохт. Соли 751 дар шаҳри Суассон маҷлиси аъёну ашрофи франкҳо ҷамъ омада, Пипинро қоролҳои расмии франкҳо интихоб намуданд. Пас аз ин папаи Рим дар бораи қорол интихобшавии Пипин расму русуми динӣ гузаронида, ба сари давлати франкҳо омадани сулолаи нав – каролингҳо қонунӣ гардонид. Охири намояндаи ҳонадони меровингҳо Хилдерики III ба дайр фиристода шуд, ки ӯ дар ҳамон то охири умр зиндагӣ кард.

Барои изҳори миннатдорӣ ба папа Пипин солҳои 755–756 ду маротиба ба Италия бар зидди лангобардҳо, ки онҳо мехостанд вилояти папагӣ –

вилояти Римро ишғол намоянд, лашкар кашида, ба лангобардҳо зарба зад. Ин барои дар Италияи Миёна, дар вилояти Рим, ҳокими мустақил мондани папа, ёрии хеле калон ба шумор мерафт. Пас аз ин алоқаи папа ва ҳукумати франкҳо боз ҳам мустаҳкамтар мешавад.

Ҳамин тавр, дар давраи Пипини III Пакана аҳволи дохилӣ ва хориҷии давлати франкҳо хеле беҳтар гардида, барои минбаъд ба империя табдил ёфтани он шароити муайяне ба вучуд омад.

4. Ташкилѐбии империяи франкҳо ва парокандашавии он. Карли Кабир

Карли Кабир. Дар солҳои ҳукмронии писари Пипини III Пакана, корол Карли Кабир (768–814), давлати франкҳо ба авҷи қудрат мерасад. Лақаби «Кабир»-ро ба Карл ҳамзамонаш барои он дода буданд, ки дар давраи ӯ давлати франкҳо дар Аврупои Ғарбӣ ба бузургтарин ва тавнотарин давлат табдил ёфта буд. Инчунин номи сулолаи «Каролингҳо» ҳам аз номи ҳамин Карл гирифта шудааст.

Мувофиқи маълумоти ҳамасронаш, Карл шахси қадбаланд ва ҷисман пурқувват, одами боғайрату боматонате будааст.

Чангҳои Карли Кабир. Карли Кабир дар давоми 46 соли ҳукмрониаш чангҳои бисёр карда, давлати франкҳоро хеле васеъ кардааст. Ӯ дар зиёда аз 50 походи ҳарбӣ шахсан иштирок карда, ба онҳо бевосита роҳбарӣ намудааст. Агарчи пеш аз Карл падараш Пипини III ба лангобардҳо зарба зада бошад ҳам, лекин дар дарбори онҳо гурӯҳҳои буданд, ки нисбат ба франкҳо рӯҳияи бадбинӣ доштанд. Аз ин рӯ Карл, пеш аз ҳама, соли 774 чангро бо лангобардҳо сар намуда, пойтахти онҳо – шаҳри Павияро забт намуд ва давлати онҳоро ба давлати худ ҳамроҳ кард. Бехатарии давлати худро аз тарафи чануб таъмин карда, Карл соли 778 ба ғарб бар зидди арабҳои Испания ҳаракат намуд. Лекин ин поход ба Карл натиҷае набахшид. Гарчанд ӯ то шаҳри Сарагосс расида бошад ҳам, аммо онро ишғол карда натавониста, маҷбур шуд, ки ақибнишинӣ кунад. Дар вақти бозгашт, дастаи ареггард (қисми ақибгард)–и лашкари Карл, ки ба он граф Роланд сардорӣ мекард, аз тарафи яке аз қabilaҳои испанӣ – баскҳо торумор карда шуд. Ин воқеа баъдтар (дар асри XI) мавзӯи достони машҳури асримиёнагии Франция «Суруд дар бораи Роланд» мегардад.

Аз ноқомии походи нахустинаш ба ин минтақа ноумед нашуда, Карл ба Испания боз якчанд поход ташкил карда, соли 801 шаҳри Барселонро ба даст овард ва дар шимолу шарқии Испания музофоти сарҳадӣ ташкил намуд, ки он Маркаи Испанӣ ном дошт. Барои назорат аз болои ин ҳудуд писари худ Людовикро ҳоким таъин кард.

Пас аз беҳавф гардонидани давлати худ дар ғарб Карл диққати хешро ба Шарқ – ба Аврупои Марказӣ равон кард. Дар ин ҷо зиёда аз 30 сол бо қabilaҳои саксҳо чангид. Пас аз франкҳо, саксҳо ҳам яке аз қabilaҳои калонтарини гурӯҳи қabilaҳои германӣ буданд. Онҳо дар ҳудуди байни дарёҳои Рейн ва Элба зиндагонӣ мекарданду аз ҷиҳати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нисбат ба франкҳо қафмонда буданд. Сохти ҷамъиятии саксҳо сохти демократияи ҳарбӣ буд ва дар байни онҳо боқимондаҳои муносибатҳои авлодӣ низ вучуд дошт. Бо вучуди ин, саксҳо ба муқобили

Карл солҳои тӯлонӣ устуворона мубориза бурданд. Барои ба тарафи худ кашидани ашрофони саксҳо Карл ба онҳо замин ва иҷозати аз болои деҳқонони озод ҳукмронӣ карданро дод. Ашрофон ба халқи худ хиёнат карда, ба Карл ёрӣ расониданд. Соли 777 пешвоёни аксари қabilaҳои саксҳо ба Карл қасам ёд карданд. Бо фармони Карл саксҳо маҷбур карда шуданд, ки дини насрониро қабул намоянд. Барои ба ин дин ҷалб кардани онҳо ба Саксония рӯҳониёни зиёди масеҳӣ омада, дар ҳама ҷо калисоҳо сохтаю ба аҳоли андози даҳяк бор карда шуд. Дар натиҷаи ин аз соли 778 сар карда, дар байни саксҳо якчанд шӯришҳо ба амал омад. Аммо ҳамаи онҳо аз тарафи Карл бераҳмона паҳш шуданд.

Дар солҳои мубориза бо саксҳо Карл бо қabilaи аварҳою баварҳо ҷангида, герсогии Бавария ва ҳоконии Аварияро низ забт намуд.

Дар натиҷаи чунин ҷангҳои Карл давлати франкҳо хеле васеъ шуда, бо сатҳи худ қариб ба дараҷаи собиқ империяи ғарбии Рим баробар гашт. Сарҳади ин давлат аз дарёи Эбро (дар Испания) то дарёи Элба (дар шарқ) тӯл кашид.

Унвони император гирифтани Карли Кабир. Баробари ташкилҳои чунин давлати бузург Карл корони тавонотарини Аврупои Ғарбӣ гардид. Таъсири Карли Кабир ҳатто аз болои папаҳои Рим ҳам зиёд мешавад. Дар охири соли 800–ум дар ҳузури Карл дар шаҳри Рим, папа Леви III ба ӯ унвони «императори Рим»–ро медиҳад. Ин унвон ҳокимияти Карлро дар давлати франкҳо боз ҳам мустаҳкамтар карда, обрӯю эътибори онро дар байни дигар ҳокимони Аврупо баландтар мегардонад.

Баъди ташкил кардани империя Карл дар қорҳои маъмурии давлатӣ якчанд дигаргунӣҳо ҷорӣ намуд. Вай пеш аз ҳама, ташкилоти марказии идораи империяро таъсис дод, ки он палатсия ном дошт. Дар палатсия (дарбори императорӣ) якчанд мансабдорони олий хизмат мекарданд. Дар аввали асри IX дар империя 98 графигарӣю герсогиҳо (музофотҳо) вучуд

доштанд, ки ба онҳо графу герсоғо (хокимони вилояту музофотҳо) сардорӣ мекарданд. Дар кори судӣ ва маъмурии давлатӣ нақши епископҳо¹ (мансабдорони динӣ) ҳам кам набуд, ки онҳоро худ Карл таъин мекард. Наздиктарин мушовир ва амалдорони олии Карл одамони маърифатноке ба шумор мерафтанд, ки ба таърихи Рим ошно буданд. Забони расмии давлатӣ забони лотинӣ (забони римӣ) маҳсуб мегардид. Барои боз ҳам баланд бардоштани шӯҳрату эътибори худ Карли Кабир дар дарбори хеш чамбияти олимонро ташкил кард, ки он монанди чамбияти Юнони Қадим «Академия» ном дошт. Ба кори ин муассиса ӯ аз тамоми империя олимону нависандагони машҳурро даъват менамуд. Онҳо асарҳои олимону нависандагони Юнону Рими Қадимро омӯхта, дар асоси онҳо худашон ҳам асарҳо эҷод мекарданд. Лекин ин олимону нависандагони Карли Кабир аз асарҳои муаллифони Юнону Рими бостон фақат он чизҳоеро қабул менамуданд, ки ба ҷаҳонбинии дини насронӣ хизмат карда тавонанд. Аз ин рӯ мазмун ва хусусияти маърифати замони Карли Кабир ҷанбаи динӣ дошт ва аз он асосан мактабҳои динӣ – калисой ба вучуд омада, ривоч меёфтанд. Ин мактабҳо аслан ба манфиати феодалони рӯҳонӣ ва ғайридинӣ хизмат мекарданд.

Дар замони Карли Кабир муносибатҳои феодалӣ ривоч меёбанд. Карли Кабир ҳам монанди пешгузаштагони худ ба ходимони давлатӣ ва сарлашқарон тақдим кардани заминро идома медиҳад. Аз ҳисоби заминҳои забткардааш ӯ ба баъзе аз онҳо ҳатто ноҳияҳою вилоятҳою тӯҳфа менамуд. Карл инчунин ба феодалони алоҳида ҳуқуқи иммунитет (ба забони лотинӣ дахлнопазирӣ) медод, ки мувофиқи он имконият пайдо мекарданд, ки деҳқонони хешро худашон суд кунанд ва аз онҳо хирочу андозҳо ғундоранд. Дар натиҷаи ҳамаи ин мулки замини феодалон боз ҳам васеъ гардида, раванди аз замини худ маҳрумшавии деҳқонон ва ба

¹Епископ сароғоз ноziри ҷамоаҳои нахустини масеҳиён, дертар мансабдорони баландпоя дар иерархияи калисо гаштанд.

деҳқонони крепостной табдил ёфтани онҳо авҷ мегирад. Аз сабаби камшавии шумораи деҳқонони озоди ба хизмати ҳарбӣ даъватшаванда, қувваи ҳарбии император аз отрядҳои алоҳидаи феодалони калон ва графҳо тартиб меёбад. Ин феодалон акнун кӯшиш мекарданд, ки заминҳои ба онҳо вобастаро мерос эълон намоянд. Дар солҳои охири ҳукмронии Карли Кабир ҳуқуқи графтаинкуниро бо мушкилоти зиёд нигоҳ медошт. Чунин инкишофи муносибатҳои феодалон ҳокимияти Карли Кабирро сусту заиф карда, империяро ба парокандагии сиёсӣ бурда расонид.

Парокандашавии империя Шартномаи Верден Империяи ташкилкардаи Карли Кабир гарчанд зоҳиран давлати мутамарказ ва тавоно менамуд, лекин дар амал дар доҳили он, дар муносибатҳои ҷамъиятӣ табaddулоте мегузашт, ки дар миёнаи асри IX империяро ба ғалабаи феодализм наздик карда, онро ба парокандагии сиёсӣ расонид. Ғайр аз ин, империяи Карл низ монанди империяҳои ҳамон давра баъзан ягонагии иқтисодию иҷтимоӣ надошт. Дар империя ғайр аз ҳуди франкҳо инчунин бургундҳо, алеманҳо, саксҳо, лангобардҳо, фризҳо ва якҷанд қабилҳои халқҳои дигар зиндагӣ мекарданд, ки онҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ пароканда буданд. Ва ҳар яки онҳо забону урфу одатҳои алоҳидаи ҳудро доштанд. Дарачаи соҳти феодалӣ дар байни ҳамаи онҳо якхела набуд ва онҳо аз тарафи феодалони франкҳо зулму асорат медиданд. Аз ин рӯ онҳо ҳама вақт омода буданд, ки ба мубориза бархезанд. Ҳамаи ин ҳислатҳо имконият намедоданд, ки империяи таъсисдодаи Карли Кабир ҳама вақт мутамарказ ва тавоно бошад. Дар соли 814 Карли Кабир дар синни 72 солагӣ вафот кард. Меросхӯри вай писараш Людовик гардид, ки то ин вақт ҳокими вилояти Маркаи Испанӣ ба шумор мерафт.

Людовик (814-840) шахси хеле сустирода ва ихлосманди ашшадии дин буд, аз ин хотир ӯ лақаби «Парҳезкор – Худотарс»-ро гирифта буд. Соли 817 Людовик империяро байни се писараш тақсим намуда, ба ҳадаш танҳо унвони императориро нигоҳ дошт. Лекин ин тақсимот

мобайни бародарон зиддиятро ба вучуд оварда, империяро ба ҳалокат наздик кард. Барои ба даст овардани ҳокимияти олий бародарон ҳатто ба муқобили падари худ бархостанд. Пас аз вафоти Людовик муборизаи байнихудии бародарон боз ҳам шиддатноктар мешавад. Ниҳоят, соли 843 онҳо дар шаҳри Верден чамъ омада, империяро расман байни худ тақсим намуданд. Мувофиқи ин тақсимот, ба бародари калонӣ – Лотар, ноҳияҳои байни дарёҳои Рейн, Маас, Шелда, Сена, Рона, вилояти Бургундия, Италия ва унвони императорӣ; ба бародари дуюм – Карли одамсар, заминҳои ғарбии мулки Лотар (сарзамини ҳозираи Франция) ва ба бародари хурдӣ Людовики немисӣ, заминҳои шарқии мулки Лотар (сарзамини имрӯзаи Германия) расиданд. Баъд аз вафоти Лотар, Карл ва Людовик заминҳои назди Рейнро байни худ тақсим намуда, ба авлоди Лотар фақат Италияро гузоштанд. Бургундия бошад, ба давлати алоҳида табдил ёфт. Унвони императорӣ бошад, солҳои 875–877 ба Карли одамсар ва солҳои 880–887 ба писари Людовик, Карли Ғафс мегузарад. Лекин дар аввали асри X унвони императорӣ умуман аҳамияти худро гум мекунад.

Ҳамин тавр шартномаи дар Верден имзокардаи се набераи Карли Кабир дар бораи тақсими империя, минбаъд яке аз сабабҳои ташкилҳои се давлати мустақил – Германия, Италия ва Франция гардид.